

Чабанюк Вадим Дмитрович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розглянуто питання притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності за вчинення кримінально-процесуальних правопорушень.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність; кримінально-процесуальні правопорушення; посадова особа; суддя; прокурор; слідчий; експерт; перекладач; адвокат; свідок; потерпілий.

Рассмотрены вопросы привлечения лиц к дисциплинарной ответственности за совершение уголовно-процессуальных правонарушений.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность; уголовно-процесуальні правонарушення; должностное лицо; судья; прокурор; следователь; експерт; переводчик; адвокат; свидетель; потерпевший.

The question of bringing to disciplinary liability for a criminal procedural violations is considered.

Keywords: disciplinary liability; criminal procedural violations; officia; judge; prosecutor; investigator; expert; translator; lawyer; witness; victim.

Згідно до чинного законодавства України та відомчих нормативних актів, за вчинення кримінально-процесуальних правопорушень на дізнавачів, слідчих, прокурорів, суддів, експертів й адвокатів може бути накладено дисциплінарні стягнення.

Так, дисциплінарну відповідальність дізнавачів, експертів і слідчих органів внутрішніх справ регулюють закони України "Про міліцію" [1, ст. 20], "Про державну службу" [2, ст. 490], "Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України" [3, ст. 245], "Про судову експертизу" [4, ст. 232], накази МВС України "Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України" від 31 березня 2008 р. № 160 [5], "Про нормативне забезпечення діяльності підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України" від 26 жовтня 2006 р. № 1066 [6].

Притягнення слідчих до дисциплінарної відповідальності за вчинення кримінально-процесуальних правопорушень здійснюються, як правило, після проведення службового розслідування. Правову основу його проведення становить Інструкція про порядок проведення службових розслідувань в органах внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 6 грудня 1991 р. № 552 [7].

Завданнями службового розслідування є:

1) повне, усебічне й об'єктивне дослідження обставин кримінально-процесуального правопорушення;

2) установлення винних у вчиненні правопорушень;

3) точне і правильне застосування норм чинного законодавства та відомчих нормативних актів, з метою забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних у вчиненні правопорушень і недопущення притягнення до неї невинних;

4) виявлення, узагальнення й аналіз причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушень;

5) розроблення заходів і рекомендацій, спрямованих на усунення причин та умов, що сприяли правопорушенню, профілактику різних негативних виявів, зміцнення законності й дисципліни в підрозділах системи МВС України;

6) формування в слідчих спрямування на точне й безумовне дотримання чинного законодавства.

Дискусійним є питання віднесення до завдань службового розслідування встановлення винних у вчиненні правопорушень. Ми поділяємо думку В. В. Гуріна, що під час службового розслідування винних у вчиненні правопорушень установлювати не можуть, оскільки це суперечить принципу презумпції невинуватості. "Питання про винність або невинність конкретної особи в учиненні правопорушення має право вирішувати орган чи посадова особа, до компетенції яких належить розгляд тих чи інших справ і застосування відповідних санкцій. Тобто це залежить від того, до якого виду належить учинене... правопорушення: якщо це злочин – справу вирішує суд; якщо адміністративний проступок – орган чи посадова особа, визначені законодавством про адміністративні правопорушення; якщо дисциплінарний проступок – начальник... якому таке право надано дисциплінарним статутом. У зв'язку з цим, можна дійти висновку, що у службовому розслідуванні обставини правопорушення з'ясовуються лише попередньо, встановлюються особи не винні, а причетні до його вчинення..." [8, с. 227].

Приводами для проведення службового розслідування є:

1) заяви, скарги та листи громадян;

2) повідомлення державних органів, громадських організацій, телебачення, радіо та інших засобів масової інформації;

3) повідомлення працівників органів внутрішніх справ про виявлені порушення;

4) повідомлення органів дізнання, досудового слідства, прокурора, суду, зокрема: а) окремі ухвали (постанови) суду (судді) про порушення слідчим норм Кримінально-процесуального кодексу України, виявлені під час здійснення суддею судового контролю за рішеннями слідчого та під час розгляду кримінальних справ судом у судовому засіданні; б) постанови прокурора про дисциплінарне провадження; в) подання начальника слідчого відділу, який здійснює відомчий контроль [9, с. 113].

Службове розслідування провадиться в місячний термін з дня надходження до органів внутрішніх справ повідомлення про кримінально-процесуальне правопорушення. Результати службового розслідування оформляють у вигляді висновку. У ньому зазначають обов'язкові відомості: привід для призначення розслідування; посада, звання, прізвище й ініціали працівника, який його проводив; посада, звання, прізвище, ім'я та по батькові, рік народження, освіта, час служби в органах внутрішніх справ і на займаній посаді особи, щодо якої було проведено службове розслідування; суть установленого правопорушення та його наслідки, чим підтверджується чи спростовується вина слідчого, обставини, що пом'якшують і посилюють його відповідальність; причини та передумови, що сприяли правопорушенню, ужиті або запропоновані заходи щодо їх усунення; пропозиції про застосування конкретного виду дисциплінарного стягнення.

Зазначений висновок є підставою для притягнення слідчого до відповідальності, згідно з Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ. Цей висновок має затвердити начальник Головного слідчого управління МВС України, слідчого управління (відділу) ГУ МВС, УМВС України. У разі порушення кримінальної справи стосовно слідчого, рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності приймають тільки після доведення його винності або невинуватості, згідно з КПК України, якщо ним не допущено порушень, за які може бути застосовано заходи, передбачені Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України.

На слідчих органів внутрішніх справ за порушення кримінально-процесуального законодавства можуть накладати такі види дисциплінарних стягнень: усне зауваження; зауваження; догана; сувора догана; попередження про неповну посадову відповідність; звільнення з посади; пониження в спеціальному званні на один ступінь; звільнення з органів внутрішніх справ.

Такі самі види дисциплінарних стягнень може бути застосовано за вчинення кримінально-процесуальних правопорушень до дізнавачів й експертів органів внутрішніх справ.

Якщо суб'єктом кримінально-процесуального правопорушення є слідчий прокуратури та прокурор, вони несуть відповідальність, як зазначено у ч. 3 ст. 48 Закону України "Про прокуратуру" [10, ст. 793] (згідно з Дисциплінарним статутом прокуратури України).

Дисциплінарний статут прокуратури України затверджено постановою Верховної Ради України від 6 листопада 1991 р. [11, ст. 15]. Дисциплінарні стягнення до прокурорсько-слідчих працівників застосовують за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків. Винесення виправдувального вироку, повернення кримінальної справи для додаткового розслідування, скасування запобіжного заходу та інших процесуальних рішень призводить до дисциплінарної відповідальності прокурорів і слідчих, якщо вони у процесі слідства допустили недбалість або несумлінність.

Дисциплінарними стягненнями є: догана; пониження в класному чині; пониження в посаді; позбавлення нагрудного знака "Почесний працівник прокуратури України"; звільнення; звільнення з позбавленням класного чину.

Генеральний прокурор України має право застосовувати зазначені дисциплінарні стягнення в повному обсязі, за деякими винятками. Так, позбавлення або пониження в класному чині державного радника юстиції 1-го, 2-го, 3-го класів провадить Президент України за поданням Генерального прокурора України.

Прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя та прирівняні до них прокурори мають право застосовувати такі дисциплінарні стягнення: догана, пониження в посаді, звільнення, крім пониження в посаді та звільнення працівників, яких призначає Генеральний прокурор України. За необхідності застосування заходу дисциплінарного стягнення, що перевищує повноваження зазначених прокурорів, вони вносять подання Генеральному прокурору України. Особи, нагороджені нагрудним знаком "Почесний працівник прокуратури України", можуть бути звільнені з роботи лише за попередньою згодою Генерального прокурора України. Міські й районні прокурори, інші прирівняні до них прокурори вносять подання прокурору вищого рівня про накладення дисциплінарного стягнення на підлеглих їм прокурорсько-слідчих працівників.

Дисциплінарне стягнення має відповідати ступеню вини і тяжкості проступку. Прокурор, який вирішує питання про накладення стягнення, має особисто з'ясувати обставини правопорушення й одержати письмове пояснення від особи, яка його вчинила. За необхідності можуть призначати службову перевірку.

Дисциплінарне стягнення застосовують протягом одного місяця з дня виявлення правопорушення, не враховуючи часу службової перевірки, тимчасової непрацездатності працівника та перебування його у відпустці, але не пізніше одного року з дня вчинення проступку.

Строк проведення службової перевірки не може перевищувати двох місяців. За одне й те саме правопорушення може бути накладено лише одне дисциплінарне стягнення. У разі вчинення працівником прокуратури чи слідчим діяння, несумісного з перебуванням на роботі в органах прокуратури, його звільнення проводять, незалежно від часу вчинення правопорушення.

Про накладення дисциплінарного стягнення видають наказ прокурора, який оголошують працівнику під розписку. Копію наказу додають до особової справи. Наказ може бути оскаржено працівником Генеральному прокурору України в місячний строк з дня ознайомлення з ним. Рішення щодо скарги приймають у десятиденний строк, а в разі проведення перевірки – не пізніше одного місяця з дня її надходження. Оскарження наказу не зупиняє накладення дисциплінарного стягнення.

Генеральний прокурор України має право скасувати дисциплінарне стягнення, посилити або пом'якшити його. У разі незаконного пониження в посаді або звільнення працівника Генеральний прокурор України видає наказ про поновлення в посаді з виплатою середньомісячного заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітній платі за час роботи на нижче оплачуваній роботі, але не більше як за три місяці. Якщо не з вини працівника час вимушеного прогулу становить понад три місяці, Генеральний прокурор України може прийняти рішення про виплату середньомісячного заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Якщо прокурор, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності за вчинення кримінально-процесуального правопорушення, не згодний з таким рішенням, він може подати скаргу до Вищої ради юстиції. Згідно зі ст. 45, 46 Закону України "Про Вищу раду юстиції" [12, ст. 146], цей колегіальний орган розглядає скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів не пізніше одного місяця з дня їх надходження, а в разі додаткової перевірки обставин і матеріалів справи – не пізніше трьох місяців із дня надходження скарги.

Вища рада юстиції розглядає скарги прокурорів на рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, керуючись доповіддю її члена, та постановляє рішення. Скаргу прокурора може бути прийнято не пізніше одного місяця після дня вручення йому наказу про притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Цей строк для скарги може бути подовжено, якщо його було пропущено з поважних причин.

Після розгляду скарги прокурора Вища рада юстиції за наявності для цього підстав може:

- 1) задовольнити скаргу прокурора, скасувати рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності за закрите дисциплінарне провадження;

2) задовольнити скаргу повністю чи частково та змінити рішення органу, що наклав дисциплінарне стягнення;

3) залишити скаргу без задоволення, а рішення органу, що наклав дисциплінарне стягнення, – без зміни.

Вирішуючи питання про дисциплінарну відповідальність прокурора, Вища рада юстиції має вислухати його пояснення. Розгляд дисциплінарної справи щодо прокурора за його відсутності допускається лише в разі непояви його на засідання Вищої ради юстиції без поважних причин.

У досудових стадіях кримінального процесу суб'єктом кримінально-процесуального правопорушення може бути і суддя, який здійснює судовий контроль за законністю дій і рішень органу дізнання, слідчого та прокурора.

Суддю притягують до дисциплінарної відповідальності, згідно із законами України "Про статус суддів", "Про судоустрій України".

До суддів застосовують такі дисциплінарні стягнення: догана, пониження кваліфікаційного класу. Скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у винесенні цього рішення, якщо при цьому не було допущено навмисного порушення закону, що спричинило істотні наслідки.

Дисциплінарне провадження – це процедура розгляду визначеним законом органом офіційного звернення, у якому містяться відомості про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді.

Право ініціювати питання про дисциплінарну відповідальність судді належить: народним депутатам України; Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини; Голові Верховного Суду України; Міністру юстиції України; голові відповідної ради суддів України; членам Ради суддів України. Зловживання зазначеним правом не допускається, зокрема, ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав і використання вказаного права як способу тиску на суддю, у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя. Дисциплінарне провадження щодо судді не може бути порушено за заявою чи повідомленням, що не містять відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді або порушення суддею присяги, а також за анонімними заявами та повідомленнями.

Дисциплінарне провадження здійснюють:

1) кваліфікаційні комісії суддів – щодо суддів місцевих судів;

2) Вища кваліфікаційна комісія суддів України – щодо суддів апеляційних судів;

3) Вища рада юстиції – щодо суддів Верховного Суду України.

Дисциплінарне провадження передбачає:

1) здійснення перевірки даних про наявність підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності;

- 2) відкриття дисциплінарної справи та її розгляд;
- 3) прийняття рішення органом, що здійснює дисциплінарне провадження.

Рішення в дисциплінарній справі судді приймають більшістю голосів членів кваліфікаційної комісії суддів, присутніх на засіданні. Це рішення має містити назву комісії, прізвище, ім'я, по батькові й посаду судді, якого притягують до дисциплінарної відповідальності, обставини дій, що до цього призвели, пояснення судді й відомості, які характеризують його особу, мотиви прийнятого рішення з посиланням на докази, вказівку на заходи дисциплінарної відповідальності, застосовані до судді, або підстави закриття справи, а також порядок і строк оскарження рішення. Накладаючи на суддю дисциплінарне стягнення, ураховують характер правопорушення, його наслідки, особу судді, ступінь його вини, обставини, що впливають на обрання заходів дисциплінарної відповідальності. Якщо комісією прийнято рішення про відсутність підстав для притягання судді до цієї відповідальності, дисциплінарне провадження закривають, про що повідомляють заінтересованих осіб.

Дисциплінарне стягнення до судді застосовують не пізніше ніж за шість місяців після виявлення дисциплінарного правопорушення, не враховуючи часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці. Суддя місцевого суду може оскаржити рішення кваліфікаційної комісії суддів про притягнення його до дисциплінарної відповідальності до Вищої ради юстиції не пізніше одного місяця з наступного дня після вручення йому копії рішення. Скаргу подають через кваліфікаційну комісію, яка постановила рішення. Суддя, притягнутий до відповідальності за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, може оскаржити це рішення також до Вищої ради юстиції.

Питання про дисциплінарну відповідальність адвоката (захисника або представника) за вчинення кримінально-процесуального правопорушення регулюють ст. 16 Закону України "Про адвокатуру" [13, ст. 63], ст. 77–81 Правил адвокатської етики, що схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р. [14].

За порушення вимог зазначеного Закону України, Кримінально-процесуального кодексу (КПК) України, інших актів законодавства, що регулюють діяльність адвокатури, Присяги адвоката України, до адвоката може бути застосовано такі дисциплінарні стягнення: 1) попередження; 2) зупинення дії свідцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю на строк до одного року; 3) анулювання свідцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.

У КПК України та Законі України "Про адвокатуру" не може бути передбачено всі конкретні випадки правопорушень, за вчинення яких адвоката слід притягати до дисциплінарної відповідальності. Крім

того, немає посилання на обов'язковість застосування дисциплінарного стягнення – воно “може”, а не “повинно” бути застосовано. Навіть щодо грубого порушення в законі йдеться про “можливість”, а не “обов'язковість” анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Водночас КПК України передбачає випадки, коли винуватість адвоката – захисника встановлює слідчий, наприклад, у разі зловживання своїми правами, перешкоджання встановленню істини, затягування розслідування (ч. 4 ст. 61 КПК України). За таких умов дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури зобов'язана на підставі повідомлення, що надсилається для вирішення питання про відповідальність адвоката (ч. 5 ст. 61-1 КПК України), зважати на обставини, викладені в постанові про усунення захисника від участі у справі. Рішення про застосування дисциплінарного стягнення адвокат може оскаржити як до Вищої кваліфікаційної комісії, так і до суду.

Адвокатську діяльність припиняють у разі анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або зупинення його дії на строк до одного року. Однак у КПК України передбачено підставу для заборони діяльності адвоката як захисника в разі, якщо стосовно нього порушено кримінальну справу (п. 4 ч. 1 ст. 61). За таких обставин зупиняють право на заняття адвокатською діяльністю. Ми поділяємо думку Т. В. Варфоломєєвої та С. В. Гончаренка, що така “...норма суперечить ст. 2, 17 Закону України “Про адвокатуру”, оскільки свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю видається на здійснення всіх видів цієї діяльності (ст. 5) і може бути анульовано щодо всіх, а не одного виду діяльності, у разі засудження адвоката за вчинення злочину, після набрання вироком законної сили. Адвокатом не може бути особа, яка має судимість, отже, тільки за зазначених умов адвоката можна позбавити права займатися будь-яким видом адвокатської діяльності” [15, с. 91].

Підставою для розгляду питання про дисциплінарну відповідальність адвоката за вчинення кримінально-процесуальних правопорушень є скарги учасників судочинства, окремі ухвали (постанови) суду (суддів), постанови, подання слідчих органів. Однією з форм звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури є повідомлення суду про порушення захисником порядку судового засідання. Йдеться про той випадок, коли він, незважаючи на зроблені головуючим попередження, допускає подальше непідкорення його розпорядженням, що призводить до відкладення розгляду справи (ч. 2 ст. 272 КПК України). За порушення порядку в судовому засіданні чи невиконання розпоряджень головуючого під час судового розгляду кримінальної справи захисника може бути усунуто від участі у справі (ч. 4 ст. 61 КПК України). Про це правопорушення повідомляють “відповідний орган” для вирішення питання про

відповідальність адвоката (ч. 5 ст. 61 КПК України). Таким органом є кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатів.

За вчинення кримінально-процесуальних правопорушень у досудових стадіях кримінального процесу до дисциплінарної відповідальності притягують переважно слідчих. Часто приводом для цього є окремі ухвали (постанови), винесені судами (суддями) у порядку ст. 23-2 КПК України.

За змістом вказаної статті вирішення питання про те, яких конкретно заходів необхідно вжити за окремою ухвалою (постановою), покладено на орган, якому вона адресована. Такі заходи полягають в усуненні об'єктивних і суб'єктивних причин, що призвели до кримінально-процесуальних правопорушень.

Аналіз відповідей на окремі ухвали (постанови) свідчить, що керівництво органів досудового розслідування та прокуратури в порядку реагування практикує застосування одного або декількох із таких заходів: обговорення зазначених в ухвалі (постанові) порушень на оперативній нараді – 57,2 % від загальної кількості відповідей, попередження або суворе попередження про недопущення аналогічних порушень у подальшому; дисциплінарні стягнення, зокрема зауваження, догана, попередження, попередження про неповну посадову відповідальність, пониження в посаді, звільнення з органів внутрішніх справ – 11,7 %; матеріальні стягнення (позбавлення надбавок, премій тощо) – 2,5 %.

Однак зазначене суперечить вимогам ст. 61 Конституції України щодо заборони двічі притягати ту саму особу до юридичної відповідальності одного й того самого виду за те саме правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
2. Про державну службу : Закон України від 16 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
3. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України від 22 лют. 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 29. – Ст. 245.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 28. – Ст. 232.
5. Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 31 берез. 2008 р. № 160.
6. Про нормативне забезпечення діяльності підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 26 жовт. 2006 р. № 1066.
7. Про заходи по зміцненню законності в діяльності органів внутрішніх справ : наказ МВС України від 6 груд. 1991 р. № 552.

8. Гурін В. В. Проведення службового розслідування в органах внутрішніх справ (організаційно-правові питання) / В. В. Гурін // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 5. – С. 226–233.

9. Каткова А. Г. Відповідальність слідчих за результати своєї діяльності / А. Г. Каткова, П. М. Синуляк // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2004. – № 25. – С. 110–116.

10. Про прокуратуру : Закон України від 5 листоп. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

11. Дисциплінарний статут прокуратури : затв. Постановою Верховної Ради України від 6 листоп. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 4. – Ст. 15.

12. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15 січ. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.

13. Про адвокатуру : Закон України від 19 груд. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.

14. Варфоломеева Т. В. Науково-практичний коментар до Закону України “Про адвокатуру”. Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність : [зб. нормат. актів ; коментар] / Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 422 с.

15. Стрекалов С. Ф. Узагальнення практики реагування судів України на порушення закону, допущені при провадженні дізнання та попереднього слідства / С. Ф. Стрекалов // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 2. – С. 13–23.